

O DISPUTĂ PENTRU LOCUL DE VAD DE LA MUREȘ (1543)

*Livia Magina**

Cuvinte cheie: *Jakšić, Arad, Felnac, Papi, râul Mureș, vad, conflict.*
Keywords: *Jakšić, Arad, Felnac, Papi, Mureș river, ford, conflict.*

A Dispute over the Ford of Mureș River (1543) (Abstract)

The disputes for various types of property coloured the socioeconomic history. These properties included fords, places that allowed passage across the without payment. The conflict spotted in four documents attached, takes place between two neighbours, Polixena, the widow of Marko Jakšić of Nădlac and Teodor Chwka de Papi, for the ford on Mureș river linking the settlements Felnac, owned by the Jaksic family, and Papi. How this ford conflict has evolved not only reflects some noble families attempting to access the resource but also a glimpse of the power relations built in the XVI century Transylvania.

În evul mediu disputele legate de proprietate au fost frecvente, parte a vieții cotidiene, în special în rândul elitelor nobiliare. Proprietatea de orice fel, imobiliară ori mobilă, reprezenta o valoare pentru orice individ sau familie, de aceea era protejată cu orice preț. Protecția aceasta era însă generatoare de conflicte, mai ales când vorbim de pământuri ori venituri din diverse stabilimente: mori, vaduri, drumuri. Disputele inter umane puteau porni din sentimentul omniprezent al invidiei ori din nedreptățirea pe care una dintre părți o clama, relativ la o anumită proprietate. Conflictele pentru obținerea ori readjudicarea unor bunuri au devenit endemice în lumea medievală, întinzându-se pe perioade lungi de timp și consumând resurse însemnate.

Banatul medieval nu face excepție de la acest tablou. Începând cu secolul al XIV-lea, de când avem primele mărturii scrise și până la cucerirea provinciei de către otomani (1552, 1658), regăsim nobilimea bănățeană implicată într-o gamă largă de dispute și conflicte care au în centrul atenției proprietatea. Au fost cazuri în care acestea au degenerat în adevărate lupte, cu numeroși răniți sau chiar morți. Soluționarea disputelor s-a realizat în prima fază pe plan local, prin intervenția la autoritățile comitatense ori, în apel, la cele ale Banatului de Severin. Nu de puține ori părțile au

apelat la rege, for decizional suprem, care a tranșat situațiile conflictuale între diverse personaje ori familii. Cu toată intervenția regală disputele se puteau prelungi în cazul în care una dintre părți refuza să accepte decizia suveranului¹.

Cazul pe care îl prezentăm aici provine din secolul al XVI-lea și aduce în prim plan pe Polixena, văduva lui Marko Jakšić de Nădlac împotriva nobilului Teodor Chwka de Papy. Disputa dintre cei doi vizează vadul de trecere de la râul Mureș, vad aflat între posesiunile Felnac și Papy.

Încă de la mijlocul secolului anterior familia sârbească Jakšić, originară din Jagodina, s-a stabilit în comitatele Cenad și Arad unde, prin donații și achiziții, a acumulat un domeniu important. La începutul secolului al XVI-lea o parte a domeniului ajunge în proprietatea lui Marko, fiul lui Ștefan Jakšić. După moartea acestuia, în 1537, o bună parte din averea sa a ajuns la soția Polixena și la cele 7 fiice pe care le-au avut împreună. Despre doamna Polixena informațiile documentare sunt destul de lacunare. Se trăgea dintr-o familie de origine italiană, din Roma, căsătorindu-se probabil cu nobilul sârb în primul sau al doilea deceniu al secolului al XVI-lea. Pe parcursul căsniciei, Marko a folosit sume de bani din averea personală a soției,

* Muzeul Banatului Montan Reșița, Bd. Republicii, nr. 10, email: liviamagina@yahoo.com.

¹ Spre exemplu, a se vedea Ligia Boldea, Situația iobăgimii de pe domeniul Gherteniș la sfârșitul secolului XIV – începutul secolului XV. *Banatica*, 19 (2009), 9–30; Adrian Magina, Câteva documente privind comitatul Torontal în prima jumătate a secolului al XV-lea. *Banatica*, 22 (2012), 55–76.

în contul cărora i-a zălogit acesteia o bună parte din posesiunile deținute de către el. Actul de zălogire a fost realizat în 1530, însă de abia în 1535 capitlul de Cenad a pus-o pe Polixena în drepturile sale. Lipsit de moștenitori pe linie masculină, prin acest subterfugiu juridic, Marko a căutat să păstreze domeniul în mâinile urmașilor direcți (soția și cele 7 fiice), pentru că altfel, potrivit legii, averea sa ar fi revenit coroanei². În privința posesiunii Felnac, aceasta a fost obținută de familie în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În ianuarie 1478 regele Matia dona așezările pustii Felnac, *Serfesz* și *Farkasthelek*, foste ale lui Blasiu cel Mic, mort fără urmași în linie masculină, fraților Ștefan și Dumitru Jakšić de Nădlac. Felnacul a evoluat rapid de la statutul de loc pustiu, *predium*, deoarece în 1491 regele Vladislav i-a scutit pentru patru ani de plata dărilor pe locuitorii și iobagii posesiunii lui Ștefan Jakšić. În anul 1533, la cererea lui Marko, regele Ioan Zapolya reiterea măsura mai veche, prin care iobagii din Felnac erau scutiți de plata taxelor. Paisprezece ani mai târziu, în 1547, regina Isabela reconfirmă scutirea de taxe pentru locuitorii așezării de la sud de Mureș³.

Localitatea Papi, azi dispărută, se afla la nord de râul Mureș, într-o zonă din apropierea Pecicăi de azi. În secolul al XIV-lea era menționată ca *oppidum* pentru ca ulterior să fie menționată doar ca *possessio*. Până la începutul secolului al XVI-lea a trecut prin mâna mai multor proprietari: Ioan de Hunedoara, familia Marczali ori familia Ungur de Nădășdia⁴. În urma donației regale din 1523 părți din posesiunea Papi, foste a lui Ioan Ewsi, ajung în stăpânirea lui Marko Jakšić⁵. Alături de familia sârbească părți de posesiune mai dețineau și alți nobili, cum a fost cazul lui Teodor Chwka, pe care regina Isabela îl numea *aulae nostrae familiaris*. Fără alte detalii nu știm nimic despre originea acestui nobil. În mai multe rânduri apare doar cu apelativul nobiliar de Papi, fără să știm dacă era localnic ori dăruit cu această posesiune. Numele Chwka ar putea indica oarecare legături de rudenie cu familia Csokai din comitatul Timiș ori cu familia Csuka din comitatul Hunedoarei⁶. Fără alte informații suplimentare acest aspect rămâne deocamdată doar o simplă supoziție.

² Petru Tiucra Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la monografia județului Arad*, București (1936), 288–291.

³ Livia Magina, *Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac*. *AnB*, S.N., Arheologie – Istorie, XVIII (2010), 144–145.

⁴ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyad-*diak* korában* (variante pe CD), II, Budapest (1894), s.v. Papi.

⁵ Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai levéltár, nr. 26686.

⁶ Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, II, 1894, s.v. Csokai; V (1913), s.v. Chuka.

Disputa propriu-zisă privea locul de trecere peste râul Mureș. Cele două așezări, Felnacul și Papi, nu erau situate direct pe Mureș însă hotarele lor se intersectau în zona râului. Se pare că vadul de peste Mureș era deținut în comun de familia Jakšić și de Teodor de Papi (*vadi ipsorum communis in fluvio Marusiensi*). Nu știm cine a pornit conflictul, însă faptul că Teodor este primul care reclamă neînțelegerea poate indica drept promotor al disputei pe văduva Polixena. Pe parcursul deceniilor trei și patru ale secolului al XVI-lea ea fusese implicată în mai multe situații conflictuale. În 1541 s-a aflat într-o dispută cu o rudă, Ioan Jakšić, care i-a ocupat pivnițele și și-a luat vinul de acolo⁷. Ulterior, în 1549, iobagii ei au devastat pământurile arabile aparținând lui Toma Korlath de Pythvaros, Francisc Keresi de Zewlews și Anei, soția lui Francisc de Beges⁸.

Așa cum indică documentele, disputa din 1543 s-a datorat dreptului de proprietate și veniturilor pe care locul de trecere peste Mureș le aducea. În economia medievală vadurile aveau o importanță deosebită, fiind o sursă de venituri, prin taxele ce puteau fi luate de la cei care foloseau trecerea respectivă. Dezvoltarea Felnacului și dreptul de târg căpătat în 1534 trebuie puse în directă legătură cu drumul medieval, care trecea dintr-o parte în alta a Mureșului tocmai prin vadul disputat. În prima fază, regina Isabela intervine și cere vicecomitelui de Timiș, Mihail Zalathy, să analizeze atent cauza, să verifice depozițiile martorilor și eventualele documente ale părților, în scopul de a ajunge la un consens între părți. În caz că nu se ajungea la o înțelegere decizia organelor comitatense trebuia transmisă către regină. La aproape două luni regina îi scrie din nou vicecomitelui de Timiș, de data aceasta în urma intervenției doamnei Polixena. Limbajul scrisorii este clar în favoarea văduvei. Cauza e aceeași (dreptul de proprietate și veniturile) însă locul de trecere nu mai este considerat a fi comun ci în litigiu, aflat pe Mureș, între posesiunile Felnac și Papi (*vadi litigiosi, in fluvio Marus inter possessiones Papy et Fellak*). În plus suverana cere clar să se facă dreptate Polixenei, iar dacă Teodor nu acceptă cauza să fie înaintată curții regale. A treia scrisoare legată de dispută prezintă o nouă configurație a problemei. De data aceasta tonul reginei este total în favoarea Polixenei. Vadul în sine este legat acum numai de proprietatea Felnac, comitelui de Timiș Petru Petrović solicitându-i-se să ia măsuri în favoarea doamnei

⁷ MOL, Kolozsmonostori konvent levéltára, F 17 Cista comitatuum, Csanád, nr. 6.

⁸ Idem, nr. 2.

prejudiciate. Comitele de Timiș, ținând cont de porunca reginei, la începutul anului 1544, după ce a luat la cunoștință de fiecare act adus de cele două părți, trimite cauza spre soluționare în fața curții. Printr-o însemnare pe verso-ul documentului trimis de către comitele de Timiș știm că au fost stabilite persoanele care urmau să analizeze dosarul și un termen până la care disputa respectivă trebuia soluționată. Deși nu avem decizia finală aceasta este previzibilă și anume în favoarea văduvei lui Jakšić. De altfel, Polixena s-a bucurat și ulterior de bunăvoința reginei, spre exemplu în 1547, când a scutit de taxe Felnacul⁹.

Familia nobiliară sârbească Jakšić s-a numărat printre cei mai fervenți susținători ai cauzei Zapolya, în consecință au fost răsplățiți cu domenii și favorizați în disputele avute. Modul în care conflictul pentru vadul dintre posesiunile Felnac și Papi a evoluat reflectă nu doar încercarea unor familii nobiliare de a accede la resurse ci și o frântură din relațiile de putere construite în Transilvania secolului al XVI-lea.

ANEXE

I

1543, 12 aprilie, Alba Iulia
Transumpt în doc. nr. IV din 8 ianuarie 1544.

Regina Isabela cere vicecomitelui de Timiș, Mihail Zalathy, să soluționeze disputa dintre Polixena, văduva lui Marko Jakšić și Teodor de Papy, în privința proprietății și a veniturilor vadului de la râul Mureș.

Ysabella, dei gratia regina Hungarie, Dalmatie, Croatiae etc., fideli nostro egregio Michaeli Zalathy, vicecomiti nostri Themesiensi, salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona fideli nostri egregii Thodor de Papy, aule nostre familiaris, qualiter idem exponens generosam dominant Polixenam egregii condam Marci Jaxyth de Naghlak relictam, ratione perceptionis proventum cuiusdam vadi ipsorum communis in fluvio Marusiensi, in possessiune Papy predicta vocatis, exigi consueti ac proprietatis eiusdem vadi coram latius declaranda vestri in presentiam in causam convenire ac ex parte eiusdem a vobis iudicium et iusticiam habere vellet lege admittente fidelitati igitur vestre harum serie mandamus firmiter, quatinus acceptis presentibus, statim vos partibus predictis vel eorum legitimis procuratoribus coram vobis vocatis si eosdem per bona media in unionem et concordiam deducere poteritis benequidem, alioqui auditis partium ipsorum propositionibus allegationibusque et responsis, admissis etiam si necesse fuerit quibus suis testibus fidedignis et

probabilibus documentis, partes inter easdem secundum deum et eius iustitiam, unum et rectum iudicium facere et administrare et si qua partium vestro iudicio contentati noluerit, extunc vos causam eandem pro maturiori eiusdem discussione in maiestatem nostram transmittere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturus, presentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Albe Gywle feria quinta proxima post dominicam Misericordia Domini, anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio.

II

1543, 10 iunie, Alba Iulia
MOL, Kolozsmonostori konvent levéltára, F 17
Cista comitatum, Tömös, nr. 11, original, pecete aplicată sub text.

Transumpt în doc. nr. IV din 8 ianuarie 1544.

Regina Isabela cere vicecomitelui de Timiș, Mihail Zalathy, să reanalizeze disputa dintre Polixena, văduva lui Marko Jakšić și Teodor de Papy, în privința proprietății și a veniturilor vadului de la râul Mureș.

Comissio propria reginalis maiestatis

Isabella dei gratia regina Hungarie, Dalmacie, Croatiae etc., fideli nostro egregio Michaeli de Zolath, vicecomiti nostri Themesiensi, salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona generose domine Polixenne, egregii condam Marci Jaxyth de Naghlak relicte, quod quamvis diebus superioribus nos per alias literas nostras preceptorias ad supplicationem egregii Thodor de Papy, aule nostre familiaris, quandam causam inter ipsam dominant exponentem ab una, ac eundem Thodor partibus ab altera, ratione perceptionis proventum ac proprietatis cuiusdam vadi litigiosi, in fluvio Marus inter possessiones Papy et Fellak vocatis, exigi consueti vestre commiserimus iudiciarie revisioni, cum autem huiusmodi cause, factum hereditatis concernentes, sedem vestram iudiciariam minime concernere, sed revisioni sedis nostre iudiciarie competere dinoscantur, supplicatum extitit maiestati nostre pro parte et in persona eundem domine exponentis ut ipsam, ne contra iura regni ratione prescripti vadi vestro astare iudicatu cogermur, cuius supplicatione benequam iusta et legitima exaudita et clementer admissa, fidelitati vestre harum serie mandamus firmiter, quatinus pefatam dominant exponentem, ratione prescripti vadi, ad instantiam pefati Thodor, vestro astare iudicatu cogere et compellere, nequaquam velitis et debeatis prescriptumque vadum eiusdem domine exponentis ab eadem per eundem Thodor prohibitum, eidem domine exponenti liberare, pristino iure possidendum debeatis et teneamini. Si quid autem iuris idem Thodor in eodem vado se habere pretendit, id via iuris coram maiestate nostra prosequi debeat et teneatur. Secus non facturus, presentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Albe Gywle, die dominico proximo ante

⁹ L. Magina, Dreptul de târg, 148.

festum beati Barnabe apostoli, anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio.

III

29 decembrie 1543, Alba Iulia
Transumpt în doc. nr. IV din 8 ianuarie 1544.

Regina Isabela cere comitelui de Timiș, Petru Petrović, să reanalizeze și să soluționeze disputa dintre Polixena, văduva lui Marko Jakšić și Teodor de Papy, în privința proprietății și a veniturilor vadului de la râul Mureș.

Ysabella dei gracia regina Hungarie, Dalmacie, Croacie etc., fideli nostro spectabili ac magnifico domino Petro Petthrowyth comiti Themesiensi ac parcium inferiorum capitaneo generali etc., salutem et gratiam. Ex supplicatione generose domine Polixenne, relicte egregii condam Marci Jaxyth de Naghlak maiestati nostre factam accepimus, quondam causam cum egregio Thodor Chwka ratione cuiusdam vadi penes Ffellak existentis ipsam dominam relictam habere in cuius cause revisionem et adiudicationem (uti maiestate nostre datur intelligi) vos ingerere inmittereque velletis in preiudicium et dampnum dicte domine supplicantis manifestum, proinde hortamur fidelitatem vestram, ut in revisionem et adiudicationem premissae cause vos ingerere inmittereque nullo modo debeatis, sed eandem presentiam nostri revidendam ac fine aptas determinandum ad unum certum et brevem terminum, ipsius partibus pretigendum transmittere velitis. Aliud in hoc non facturi presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Albe Julie in festo beati Thome episcopi, anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio.

IV

1544, ianuarie 8, Timișoara
MOL, Kolozsmonostori konvent levéltára, F 17
Cista comitatum, Tömös, nr. 12, original, hârtie, pecete aplicată pe verso.

Comitele de Timiș, Petru Petrović, îi scrie reginei Isabela în legătură cu disputa pentru vadul de la râul Mureș și înaintează cauza respectivă pentru a fi soluționată la scaunul de judecată al suveranei.

Sacra reginalis maiestas domina mihi clementissima, post servitiorum meorum in gratiam maiestatis vestre,

humilime comendationem. Vestra noverit maiestas literas maiestatis vestre mihi ac vicecomiti meo sonantes, de negotio vadi pro parte egregium Thodor de Papy ac domine relicte egregii condam Marci Jaxyth per procuratores ambarum partium presentas, summo cum honore quo decuit recepisse, quarum tenor is est: (urmează doc. nr. III din 29 decembrie 1543)

Iterum idem procurator ipsius domine adduxit nobis alias literas maiestatis vestre vicecomiti meo sonantes hunc tenorem continentes: (urmează doc. nr. II din 10 iunie 1543)

Tunc procurator ipsius Thodor exhibuit et presentavit nobis similiter literas maiestatis vestre eidem vicecomiti meo sonantes in hec verba: (urmează doc. nr. I din 12 aprilie 1543)

Ego mandatis maiestatis vestre obediens, me in negotium illius vadi immitere et ingerere nolui sed prescriptam causam in presentiam maiestatis vestre ad tricesimum diem, cum secundo a die datarum, presentium transmittere curavi. In arce Themesiensi feria tertia proxima post festum Epiphaniarum domini 1544.

Eiusdem maiestatis vestre humilis servitor
Petrus Petthrowyth
Comes Themesiensis m.p.

Pe verso: Sacre reginali maiestati pro egregia domina Polixena relicta egregii condam Marci Jaxyth contra egregium Thodor de Papi super vado in Fellak ac Chanadiensi transmissionales.

Ratio cuiusdam vadi penes Fellak iudicialis.

Însemnare pe verso de lungul documentului: Ista causa revisa est de speciali mandato reginalis maiestatis domine nostre clementissimae, per dominos venerabiles dominum prepositum Albensem, dominum Emericum archidiaconum Thordensem, dominum Nicolaum archidiaconum Hwnyadiensem, dominum Michaellem Czyaky archidiaconum Chraznensem, dominum Matthaem canonicum Albensem et egregios dominis Franciscum Kwrwssy magistrum curiae, Georgium Horvath vice tesararium reginalis maiestatis et Michaellem Was, Paulum Zerdahely, Andream Horvath familiares reginalis maiestatis et condescensa est ex quo concernit terminos octavales: die 27 mensis february anno 1544.

Albae Juliae